

Ószövetségi idézetek a Galatákhoz írt levélben.

Grammatikai megoldások és a Septuaginta

1. Galata 3,6 és a Septuaginta

Ha a Gal 3,6 görög Bibliában feltüntetett idézetét vizsgáljuk, a következőt találjuk: Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσεν τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. „Így van megírva: »Ábrahám hitt Istennek, és Isten ezt számította be neki igazságul.«” (RÚF) Ez nyilvánvalóan a Septuaginta szövege szerinti 1Móz 15,6-ból származik: καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραμ τῷ θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. A héber eredetiben található מֵאֵת הַיְהוָה hif. perf. igei alakját fordítja a Septuaginta καὶ ἐπίστευσεν „és hitt” kifejezéssel. Az ószövetségi történet szerint miután JHVH ígéretet tett Ábrahám-nak családjá növekedésére nézve, ez az ígéret nem teljesedik be. Amikor ezt az ígéretet az Úr megismétli, Ábrahám nem kételkedik – bár az előzőek alapján erre joga lett volna, hiszen nem született gyermeke, amit szóvá is tesz. Amikor az Úr megerősíti ígéretét, Ábrahám érvelése befejeződik, amit nem lehet másképp értékelni, mint hogy hitt. Az utód születésével kapcsolatos ígéret a következő versben hangzik el:

1Móz 12,2	וַאֲנִי עָשִׂיתִי לְגוֹי גָדוֹל	Nagy néppé teszlek.
1Móz 13,16	וְשָׂמְתִי אֶת-זֶרְעֲךָ בְּעֶפְרַיִן הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם-יִוְכַל אִישׁ לְמַנּוֹת אֶת- עֶפְרַיִן הָאָרֶץ גַּם-זֶרְעֲךָ יִמָּנֶה:	Olyanná teszem utódaidat, mint a föld porát: aki meg tudja számolni a föld porát, az tudja megszámolni majd a te utódaidat is.
1Móz 15,5	וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִבְטֵךְ נָא הַשָּׁמַיְמָה וְסַפֵּר הַכּוֹכָבִים אִם-תִּוְכַל לְסַפֵּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זֶרְעֲךָ:	Majd kivezette az Úr, és azt mondta: Tekints föl az égre, és számold meg a csillagokat, ha meg tudod számolni! Ennyi utódod lesz! – mondta.

Pál a pogányokhoz való küldetését magyarázva idézi fel Ábrahám történetét, akinek életében JHVH ígérete már előrevetítette azt, hogy a pogányok is Isten népéhez tartoznak, hiszen erre vonatkozott az ő szövetsége, mely szerint Ábrahám sok nép atyjává lesz. Pál tehát bizonyos értelemben az evangélium lényegének megtestesülését látta Ábrahámban: ׀ַמִּן גִּוִּים לְאֵבֶר אֲבִיךָ, „Sok nép atyja leszel!” (1Móz 17,4).¹

Ellenségeivel vívott harcában Pál nem vonta kétségbe azok Ábrahámtól való származását, de azt állította, hogy az Isten népéhez való tartozás lényege nem etnikai eredetű, hanem a hitben ragadható meg. Ábrahámot a hite nem felelténné, hanem engedelmessé tette. Ez a terve Istennek a pogányokkal is. Pál ellenségeinek nem kell tartaniuk tőlük, mert a hit őket sem mentesíti az engedelmeség kötelezettsége alól. Hitük őket is kötelezi arra, hogy késszé legyenek Isten terveinek megvalósítására az ő céljainak megfelelően.²

Ebben az összefüggésben érthető, hogy miért volt olyan fontos a ׀ַמִּן גִּוִּים „és hitt” (1Móz 15,6) Ábrahám hitének leírására. Azért tudniillik, mert a hif. perf. hangsúlyozza Ábrahám személyét, aki öregkorára való tekintettel és JHVH ígérete beteljesedésének elmaradása miatt dönthetett volna másként is. Ennek ellenére ő ragaszkodott JHVH-hoz, sőt mindennel szemben ez a ragaszkodása határozta meg cselekedeteit, ezért tudott áment mondani Isten ígéreteré.³ A Septuaginta

¹ Lásd Brunk, G. R. III: *Galatians* (Believers' Church Bible Commentary). Herald Press, Harrisonburg, VA 2015, 90: "God's promise to Abraham foreshadowed the inclusion of the Gentiles in the people of God when that promise spoke of Abraham being a blessing to all nations. The whole gospel message is prefigured in Abraham!" Lásd továbbá Kline, M. G.: *Genesis: A New Commentary*. Hendrickson Publishers, Peabody, MA 2016, 55: "All peoples on earth would be blessed through Abraham (v. 3). More specifically, the blessing of the gentiles would be through Abraham's 'seed' (...)"

² Lásd Brunk, G. R. III: i. m. 91: "Paul's point is that the people of God are defined not by ethnic origin but by the sole criterion of faith (...). To believe, or to have faith, involves making oneself available to God for the working out of God's purpose."

³ Vö. Oeming, M.: Ist Genesis 15:6 ein Beleg für die Anrechnung des Glaubens zur Gerechtigkeit? In: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 95 (1983), 182–197., 190–191.: „der Glaube Abrahams nicht als eine einmalige Tat mißverstanden werden darf, sondern als eine sich je und je neu aktualisierende Grundhaltung Abrahams aufgefaßt werden muß. (...) Jahwe ist der Ort, »in« dem Abraham sich fest macht (...) »Sich festmachen« dürfte die Grundbedeutung von ׀ַמִּן גִּוִּים sein (...) zugleich aber ist Jahwe Grund und Urheber, (...) Jahwe ist Ort, Ziel, Grund und Objekt

fordításában az ἐπίστευσεν (1Móz 15,6) ind. aor act. formája kiválóan visszaadja azt, hogy Ábrahám bizonyossággént élte meg a JHVH-hoz való ragaszkodását, az ő sajátos helyzetében is, és ez meghatározta gondolkodását, döntéseit. Az aor. mint praet. inst. a hit folyamatának múltjáról beszél. Arról, hogy Ábrahám korábbi tapasztalata és gyermektelensége rányomta pecsétjét arra a múltra, amelyben döntése gyökerezik. Ezért még nagyobb horderejű az a tény, hogy döntésre jut, nemcsak harcol és tépelődik. Megérlelődik benne a döntés JHVH mellett. Nem véletlen, hogy Ábrahámot ott találjuk a hit hősei között, és hogy hite paradigmikus a feltámadásra nézve is (Zsid 11,11.12; Róm 4,22–25).⁴

Azzal, hogy Pál a Septuaginta szövegéhez képest megváltoztatja a szórendet, valamit szeretne kifejezni:

1Móz 15,6	καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραμ τῷ θεῷ καὶ
Gal 3,6	Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσεν τῷ θεῷ καὶ

Feltűnő, hogy Ábrahám nevének a Septuagintában található korábbi, rövidebb formája helyett (Αβραμ) Pálnál a hosszabb Ἀβραὰμ forma szerepel:⁵ A héber szöveg írója tudta, hogy Ábrám számára JHVH majd a szövetségkötés későbbi pontján helyezi kilátásba, hogy nem csupán módfelett megsokasítja őt (1Móz 17,2), hanem népek sokaságának atyjává is teszi (1Móz 17,4).⁶ Majd csak az 1Móz

des Glaubens.”. Lásd még Robertson, O. P.: Genesis 15:6: New covenant expositions of an old covenant text. In: *Westminster Theological Journal* 42 (1980), 259–290, 263: “He believed God” may depict a situation in which Abraham “declared his ‘Amen’” to the promise of God.

⁴ Kline: i. m. 63: “Abram believed the Lord (v. 6), voicing the Amen of faith, and God declared his approbation (v. 6; cf. Neh 9:8). 1 Paul expounds this as justification by faith as opposed to the law’s principle of works (Gal 3:6–14). To believe the promise of the birth of an heir from dead sources (cf. Heb 11:11, 12; Rom 4:17–21) was the faith equivalent of believing the gospel of justification and kingdom inheritance through the resurrection of Jesus, our sacrifice, from the dead (Rom 4:22–25).”

⁵ Karrer, M. – Kraus, W.: *Septuaginta Deutsch. Erläuterungen und Kommentare zum griechischen Alten Testament*. Band I. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2011, 184: „Abram: Explizierender Zusatz.”

⁶ Vö. Ziemer, B.: *Abram–Abraham: Kompositionsgeschichtliche Untersuchungen zu Genesis 14, 15 und 17*. Walter de Gruyter, Berlin 2005, 299–300: „Mit denselben Buchstaben [ב und ך] beginnt das Buch Genesis durch die dreifache Alliteration der ersten beiden Wörter, בראשית ברא, בראשית ברא.

17,5-ben lesz אַבְרָם-ból אַבְרָהָם, mely nevet a történelem Urától kapja, a világ teremtőjétől. Vajon miért nem a rövidebb Αβραμ, hanem a hosszabb Ἀβραάμ formát használja Pál? Mert ő már továbblép a szövetség történetében. Ábrahám már nemcsak az a személy, aki döntött Isten mellett, hanem az is, akin keresztül „az Írás már előre látta” (προϊδοῦσα δὲ ἡ γραφή – Gal 3,8) az áldások történetének folytatását a népek életében (ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη „benned minden népek” – Gal 3,8). Azokról a népekről van szó itt, akikhez Pál küldetett (ApCsel 9,15), s amely népek sokasága a múltban, Ábrahámiban gyökerezik, akiben ők megáldatnak.⁷ A Gal és 1Móz 15 szoros összetartozását az is bizonyítja, hogy a καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην mindkét helyen előfordul, ráadásul az Ószövetségben csak itt, 1Móz 15,6-ban. Az Újszövetségben idézi még Róma 4,3 és Jak 2,23.

Gal 3,6 eltér 1Móz 15,6-tól abban, hogy a hosszabb Ἀβραάμ névformát használja, illetve abban is – és ezzel a további újszövetségi helyekhez viszonyítva is egyedi –, hogy Ábrahám neve a mondat elején jelenik meg, mely szórend nyilván hangsúlyt jelez:⁸

Diese drei Konsonanten finden sich nicht zuletzt im Abram und im Abraham-Namen wieder. Für אַבְרָם fehlt dann nur noch das ׁ. Und tatsächlich wird in Gen 17,2, also noch bei Abram das genannte Wortfeld durch das ׁ-haltige בְּמֵאד מֵאד ergänzt (...) Allein der letzte Buchstabe, der zu אַבְרָהָם noch fehlt, das ה, bzw. die dadurch neuentstandene Silbe הֶם- muss bei der Namensgebung Gen 17,5 erklärt werden: Abraham wird nicht nur überaus gemehrt (V. 2), sondern zum Vater eines Gewimmels von Völkern (אֲבִי הַמּוֹן גּוֹיִם, V. 4 f.). Lásd még Ziemer, B.: *im.* 300, 133. jegyzet: „Die ersten drei Buchstaben des Abrahamnamens werden bereits in Gen 17,4a vorgestellt, durch den singulären Einsatz der Gottesrede mit אֲנִי הַנְּה (‘א), und die Ankündigung des Folgenden als בְּרִיתִי אִתְּךָ (‘בר’). Das Neue der in V. 4b gegebenen Verheißung ist: הַמּוֹן גּוֹיִם (‘ה’), denn Vater (אֲבִי) ist Abram bereits seit 13 Jahren (Gen 16,16; 17,11).”

⁷ Vö. ἔθνος in Lust, J. – Eynikel, E. – Hauspie, K.: *A Greek - English Lexicon of the Septuagint*. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2003: “those who do not belong to groups professing faith in the God of Israel, *the nations, gentiles, unbelievers*”. Lásd továbbá Danker, Fredrick William (szerk.): *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*. University of Chicago Press, Chicago, IL 32000 (BDAG): “a stereotypical rendition of גּוֹי; *nation, people Gn 10:5; non-Jews, Gentiles Ps 2:1*”.

⁸ Vö. Larsen, I. A.: *Word Order and Relative Prominence in New Testament Greek*. In: *Notes on Translation* 5/1 (1991), 29–34 (rev. edition: *Notes on Translation* 15/2 [2001], 13–27): “the further to the left a word or phrase occurs the more prominent it is within its clause (...) What is important is to know that the more to the left a word or phrase occurs the more prominent it is. That is, it may be showing emphasis or contrast or introducing a new topic.”

1Μόζ 15,6	καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ τῷ θεῷ καὶ
Gal 3,6	Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσεν τῷ θεῷ καὶ
Ρόμ 4,3	ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ καὶ
Jak 2,23	ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ καὶ

A Gal 3,6-ban Pál Ábrahám személyéhez köti azokat is, akik az igaz Izráelhez tartozva saját privilégiumaikat hangoztatták, és nehezen fogadták el azt az utat, amelyet Isten már Ábrahámon keresztül megnyitott a pogányok felé, s amely útra Pált is elküldte, missziói feladattal.

Természetesen nem megyünk el szó nélkül a tény mellett, hogy a páli szöveg kitart a Septuaginta יהוה = τῷ θεῷ fordítása mellett. Nagy kérdés ugyanakkor, hogy vajon miért fordítja a Septuaginta a héber יהוה nevet a θεός „Isten” szóval. A יהוה = θεός fordítás 251-szer jelenik meg a Septuagintában, míg a יהוה = κύριος fordítás sokkal gyakoribb, mintegy 6131-szer találkozunk vele.⁹ Vagyis bár a κύριος fordítás kézenfekvőbb lett volna, a Septuaginta tudatosan egy másik fordítás mellett döntött. Ennek oka talán az, hogy a Septuaginta számára hatalomban, rangban jelentősebb a θεός istenségfogalom.¹⁰ Tehát a יהוה = θεός fordítás mögött bizonyára teológiai megfontolást kell feltételeznünk.¹¹

⁹ Vö. *BibleWorks* (Version 10. 0. 8. 607).

¹⁰ Vö. BDAG 578: “in contrast to the one κύριος of the Christians there are θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ *many gods and many lords* 1 Cor 8:5 (cp. Dt 10:17); we cannot say just what difference, if any, Paul makes betw. these θεοὶ and κύριοι; unless we have here an hendiadys, the apostle may imply that the x. are of lower rank than the θ.” Lásd még Thayer, Joseph Henry: *Greek-English Lexicon of the New Testament*. OakTree Software, Version 1.7, par. 4734: θεός (...) a general appellation of *deities or divinities*.

¹¹ Vö. Rösel, M.: The reading and translation of the divine name in the Masoretic tradition and the Greek Pentateuch. In: *Journal for the Study of the Old Testament* 31/4 (2007), 411–428, 411, 414, 420, 422–423: “it becomes clear that the translators of the Septuagint were influenced by theological considerations when choosing an equivalent for the divine name (...) As a rule of thumb, θεός can be found where the MT has יהוה, and κύριος obviously serves as a translation of the actual name of God, the *tetragrammaton* (...) There are cases where one reads θεός in texts where the Hebrew text has the *tetragrammaton*, as well as renderings of יהוה with κύριος (...) There is an obvious tendency to avoid the impression that κύριος is acting in an unjust way (...) In the MT version of Deut. 2.14, for example, it is יהוה, who swears that the wilderness generation will die; according to the Greek version, the swearing is done by ó θεός (...) There is also a tendency to use

Ez a teológiai koncepció tetten érhető több olyan helyen, ahol az Isten nevének, a tetragrammatonnak, יהוה-nak átültetésére a Septuaginta fordítói tudatosan választják a θεός fordítást az általánosan elfogadott κύριος helyett. Nyilvánvalóan nem véletlen ez a választás olyankor, amikor például el akarta valaki kerülni annak látszatát is, hogy az Úr esetleg igazságtalanul cselekedne egy helyzetben. Ez lehet a szerepe a θεός fordításnak 5Móz 2,14-ben, amikor az Úr megesküszik, hogy a pusztai vándorlás nemzedéke meg fog halni a pusztában: כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְיְהוָה > καθότι ὤμοσεν αὐτοῖς ὁ θεός. Hasonló a helyzet a sodomaiak esetében, akik nagyon bűnösök voltak az Úr előtt: וַיִּחַטְּאוּ לַיהוָה מְאֹד > καὶ ἀμαρτωλοὶ ἔναντιον τοῦ θεοῦ σφοδρὰ (1 Móz 13,13). Tehát JHVH igazságához nem fér kétség egyetlen esetben sem, ha büntet. Legszemléletesebben jelenik meg a Septuagintában a θεός Isten istenségére, hatalmára vonatkozóan az 1Móz 18,14-ben, ahol az Úr maga kérdezi Ábrahámától, hogy van-e bármi is, ami számára lehetetlen lenne: הֲיִפְּלֵא מִיְהוָה דְּבָרָךְ > μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τῷ θεῷ ῥῆμα. Vagyis amikor a Septuagintában a gyakoribb κύριος helyett a θεός fordítást találjuk a יהוה név átültetésére, vagy JHVH igazságos volta, vagy mindenek feletti hatalma van nagyító alatt. Ugyanez a helyzet 1Móz 15,6 esetében is: וַיִּאֱמָן בְּיְהוָה > καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραμ τῷ θεῷ. Pál pedig tudatosan ezt a Septuaginta szerinti fordítást idézi Gal 3,6-ban, mert számára JHVH igazsága és hatalma fontos. Hiszen igazságának köszönhető, hogy van esélye ellenségeivel szemben, akik privilégiumaikra hivatkoznak. De küldetésének is csak Isten igazsága ad értelmet, hiszen ő ad esélyt a pogányok számára, akik a választott nép szerint esélytelenek voltak az üdvösségre.

A további nagy kérdéskör az 1Móz 15,6 második fele az Ábrahámnak tulajdonított igazsággal kapcsolatos. A szöveg értelme nyilván Ábrahám utódlásának ígéretére vonatkozott, amit ő komolyan vett. Erre utalhat a וַיִּחַשְׁבֶּהָ szó végén a הָ rag.¹² A חשב ige jelentése „gondol, gondolkodik; valamilyennek tart”. A szó olyan

ὁ θεός in statements concerning God's power, as, for example, in Gen. 18.13-14, where the Lord himself is asking Abraham whether anything should be impossible with God (θεός, MT יהוה) (...) the texts of the Greek Pentateuch show a theological tendency to make distinctions between the powerful and mighty aspects of God, expressed by ὁ θεός (...).

¹² Oeming, M. i. m. 192: „Das feminine Suffix ה (...) das an ויחשב angehängt ist, muß sich keineswegs auf ויאמן zurückbeziehen, sondern bezieht sich viel ungewollt auf die ganze Erzählung von der Sohnes- und Nachkommensverheißung der Verse 1–5. Denn gerade »bei Rückbezug auf ganze vorhergehende Aussagen« wird im Hebräischen das feminine Suffix (im Sinne

kontextusban is előfordul, amikor például valakit valamilyennek tartanak, de ő nem olyan. Pl. Lábán idegennek tartotta Leát és Ráheld (לֹא־נִשְׁבְּנוּ לוֹ), mintha ők nem apjuk családjához tartoztak volna, pedig saját lányai voltak (1MÓZ 31,15).¹³ A שבִּיחֵ-hez csatolt ה suffixum azért fontos, mert tisztázza, hogy tulajdonképpen mire is vonatkozik az állítás: azt tulajdonítja JHVH Ábrahámnak, ami eredetileg nem volt az övé.¹⁴ Hasonló szerkezettel találkozunk József történetében, aki ellen testvérei rosszat terveztek, gondoltak, de Isten úgy tervezte, gondolta, hogy az (amit terveztek) jóra forduljon, jó irányba menjen: הִשְׁבֵּה לְטֹבָה (1MÓZ 50,20).¹⁵ JHVH a cselekvés alanya, ő fordította azt הִשְׁבֵּה jóra, hogy a dolgok jó irányba menjenek. Más összefüggésben, de a suffixum ugyanarra utal, azaz ami az összefüggésből következik a történetben.

Ez a suffixum a Septuagintából kimaradt. Ugyanakkor a שבִּיחֵ qal igei formáját a Septuaginta egy passzív igei alakkal adja vissza. A שבִּיחֵ ige passzív értelmezésével Károli is mintha a Septuaginta megoldása mellett maradna: „Es hűn az Istenec, és az tulaydonitatéc önéki igazuláfára”.¹⁶ A „tulaydonitatéc önéki”

des Neutrums) gebraucht.” Lásd továbbá: Gesenius, W. – Kautsch, E. – Cowley, A. E.: *Gesenius' Hebrew Grammar*. Clarendon Press, Oxford, 1993, 393: “Abstracts (...) (sometimes along with masculine forms from the same stem (...)) Similarly, the feminine (sing. and plur.) of adjectives and participles is used substantivally in the sense of the Latin and Greek neutr (...) so too the suffixes Gn 15⁶ⁿ.”

¹³ Robertson, O. P.: i. m. 265: “שבִּיחֵ may be used “to indicate that a person may be ‘reckoned’ or ‘regarded’ as something that he himself is not. Leah and Rachel affirm that their father ‘reckons’ or ‘regards’ them as strangers, although they are his own daughters (Gen. 31:15).” Rebeka számára sorsdöntő jelentőségű volt a családon belüli házasság, aki épp azért küldi Jákóbot Lábánhoz, hogy ne idegenekkel házasodjon (1MÓZ 27,46). Vö. Brett, M. G.: *Genesis: Procreation and the Politics of Identity*. Routledge, London 2000, 95: “This speech brings the whole quest for endogamous marriage to a tragic conclusion: Jacob’s marriages within the kinship network in Mesopotamia have finally led to complete alienation.”

¹⁴ Vö. Robertson, O. P.: i. m. 265: “שבִּיחֵ (...) account to him a righteousness that does not inherently belong to him.”

¹⁵ Vö. Hwang, Y.: Eschatology in Genesis 15:6. In: *Hebrew Studies* 55 (2014), 19–41, 29: “the recipient is missing’ Gen 50:20, (...) a syntactical difference with Gen 15:6. The latter seems to have a clear personal recipient of the verb שבִּיחֵ – לוֹ ‘him, him’, apparently referring to Abram.”

¹⁶ Lásd SZENT BIBLIA AZ AZ: ISTENEC Ô ES WY TESTAMENTVMANAC PROPHÉTÁC ES APOSTOLOC által meg íratott f3zent könyuei. Mantskovits Balint, Vizsoly, 1590, 12. A Septuaginta modern fordításához lásd Pietersma, A. – Wright, B. G.: *A new English translation of the Septuagint*.

egyértelműen az ἐλογίσθη αὐτῷ (ἐλογίσθη pass. aor. ind. igei forma). Ez a fordítás mutatja, hogy a görög fordítók hogyan értették az adott helyen a héber לִּי הִשְׁבַּח־יְיָ kifejezést a maga összefüggésében. Amikor ugyanis a בִּשְׁחָ qal imperfectumát az ἐλογίσθη pass. aor. ind.-szal adják vissza, akkor JHVH-t tekintik a בִּשְׁחָ ige alanyának, aki megértette annak az Ábrahámnak a hitét, akit döntésében meghatározott a JHVH-ba vetett bizalom. JHVH ezt megértve „értékeli” Ábrahám döntését helyesnek, mint hitből fakadó engedelmességet, a vele való szövetség keretében. A pass. aor. ind. azt fejezi ki, hogy JHVH miként cselekszik. Így használja ezt az igeformát 1Móz 42,28: ἀπεδόθη μοι τὸ ἀργύριον „visszaadatott nekem a pénz”.¹⁷ Vagyis ahogy Ábrahám JHVH ígéretére reagált, azt JHVH megfelelőnek tartotta abban a viszonyban,¹⁸ melyben az Úr igényt tartott Ábrahám engedelmességére. Ábrahám az ő hitével kifejezésre juttatta, hogy elfogadja JHVH szövetségét, s bízik benne.

Amikor Pál az 1Móz 15,6-ot idézi a Gal 3,6-ban, fontosnak tartotta azt, hogy a szöveg Ábrahámmal kapcsolatban említi az igazságot is (הַיְשָׁרָה). Pál felfedezte a történetben azt, ami teológiai értelemben igazolta apostolságát és a pogányok számára hirdetett evangéliuma lényegét.¹⁹ Ellenfeleivel szemben Pál Ábrahám hitére apellál: semmi esélye nincs az embernek arra, hogy Isten elé álljon, csak a hite, mégpedig az a hit, amely a maga kiváltságai, érdemei helyett csak Istenre hagyatkozik, és amely

Oxford University Press, Oxford 2007 (NETS), 14: „it was reckoned to him”; Kraus, W. – Karrer, M.: *Septuaginta Deutsch*. Stuttgart. Deutsche Bibelgesellschaft 2010, 16: „es wurde ihm...angerechnet”.

¹⁷ A passivum divinum értelmezéshez lásd Macholz, C.: Das ‘Passivum divinum’, seine Anfänge im Alten Testament und der ‘Hofstil’. In: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 81 (1990), 247–253. A görög passzív szerkezeteket vizsgálva megállapítja a szerző, hogy ezekben az igei formákban Isten az, aki cselekszik. 1Móz 42,28 הַיְשָׁרָה בִּשְׁחָ passzív igei alakja kapcsán ezt mondja: „Der Kontext macht deutlich, daß Gott als der Verursacher gemeint ist (...)” (u.o., 249).

¹⁸ Lásd: Kittel, G. (szerk.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Kohlhammer, Stuttgart 1954, 197: „Vor allem ist festzustellen, daß הַיְשָׁרָה ein Verhältnisbegriff ist. Gerecht ist, wer Ansprüchen gerecht wird, die jemand an ihn kraft eines Verhältnisses hat. Und auch Gottes Gerechtigkeit betätigt sich in erster Linie als bundesgemäßes Walten in Gemeinschaft mit seinem Volk.” -.

¹⁹ Gaston, L.: Abraham and the righteousness of God. In: *Horizons in Biblical Theology* 2 (1980), 39-68, 53: “Paul’s major theological concern I understand to be not the justification of individuals by their faith but the justification of the legitimacy of his apostleship to and gospel for the Gentiles.”

engedelmességben mutatkozik meg. Ezt az utat nyitja meg Isten Pál apostolságán keresztül a pogányoknak. Talán az sem véletlen, hogy amikor a héber szöveg fordításakor a Septuaginta célt jelöl (εἰς), ezt Pál is átveszi. Túl a grammatikai szükségszerűségen, az Ábrahámnak tulajdonított igazsággal együtt Isten igazságának célba érését is hirdeti ez a fordítás a történelemben, a hit útján járó pogányok életében is: **הַקָּדוֹשׁ יְיָ > και ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.**²⁰

A páli igehirdetésben itt mintha az Ige²¹ testet öltésének, Krisztusnak, Isten szándéka megnyilvánulásának a célja is megmutatkozna. Isten nem csupán Ábrahámra figyelt oda, hanem Pál és a pogányok életében is észreveszi a hitet, és az ő számításai szerint az új szövetség népe is megtapasztalja, hogy a belé vetett hitnek minden körülmények között van értelme. Az ő szövetségének rendje szerint népe életében ő viszi diadalra az ő igazságát a gonosz és halál erőivel szemben, hiszen ez szövetségi hűsége ígéreteiben valósul meg.²²

2. Galata 3,8 és a Septuaginta

Az alábbiakban Gal 3,8 és az 1Móz 12,3, illetve 1Móz 18,18 kapcsolatait vizsgáljuk meg.

Gal 3,8	ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη
1Móz 12,3	ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς
1Móz 18,18	ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς

Amint látjuk, a két ószövetségi szöveg sem azonos:

1Móz 12,3	וַנְּבְרַכְוּ בָּךְ כָּל מְשֻׁפָּחֵי תְּהֵמָה
1Móz 18,18	וַנְּבְרַכְוּ בּוֹ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ

²⁰ Vö. BDAG: εἰς “extension involving a goal”.

²¹ Vö. BDAG: λογίζομαι (λόγος) “to determine by mathematical process, (...) to give careful thought to a matter, (...) to hold a view about something (...).”

²² König, E.: Hebräisches und aramäisches Wörterbuch. Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig 1936, 382: **הַקָּדוֹשׁ** „bei Gott auch die Bundestreue, die sich in der Realisierung seiner Verheissungen zeigt”.

Az 1Móz 12,3-ban JHVH csak Ábrámot szólítja meg, az 1Móz 18,18-ben viszont róla beszél, már az új nevén. A Gal 3,8-ban Pál az Ábrahám az új nevét használja, akinek Isten már előre meghirdette az evangéliumot (προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραάμ). Továbbá az áldás bizonyossága hatszor fordul elő 1Móz-ben, de az Új-szövetségben csak egyszer, Gal 3,8-ban:²³

Gal 3,8	ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη
1Móz 12,3	ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς
1Móz 18,18	ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς
1Móz 22,18	ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς
1Móz 26,4	ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς
1Móz 28,14	ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου

Különösen érdekes, hogy mindegyik ἐνευλογηθήσονται forma Ábrahámhoz kötődik. Vagy úgy, hogy JHVH egyenesen őt szólítja meg, vagy kifejezetten róla beszél, vagy utódaihoz úgy, hogy tulajdonképpen megismétli az Ábrahámnak tett ígéletét. Feltűnő, hogy Pál a rövidebb formát választotta, az utódok említése nélkül. Így nem engedi elhomályosítani Ábrahám személyét, mert az ő életében lett nyilvánvalóvá az a hit, mely engedelmisségben mutatkozott meg.

Kérdés, hogy Pál vajon miért választja az ἐνευλογηθήσονται formát? Hiszen a következő versben már egy másik igei alakkal fogalmazza meg mondanivalóját: hitből valók „nyernek áldást”, εὐλογοῦνται, a hívő Ábrahámmal (Gal 3,9). Tehát az ἐνευλογηθήσονται formával biztosan célja volt a Galata levél szerzőjének. Az egyik szándékot már láttuk, hogy tudniillik csatlakozzon az ószövetségi szöveghez. A másik szempont az ἐνευλογηθήσονται igei formában rejlő üzenet lehetett, amellyel a szerző a Septuagintához csatlakozott. Idézet tekintetében ez is tudatos választás lehetett. Az sem véletlen, hogy a Gal 3,9-ben Pál éppen azt a két igehelyet idézi, ahol a **וְבָרַךְ** ebben a formában fordul elő a héber Bibliában. (Az 1Móz

²³ Az [ἐν]ευλογηθήσονται kifejezéssel találkozunk még ApCsel 3,25-ben is, de ott bizonytalan ez az igei forma. A kritikai apparátus ismeri az εὐλογηθήσονται, illetve ἐπευλογηθήσονται változatokat is. Vö. Aland, B. et al. (szerk.): *Nestle-Aland Novum Testamentum Graece*. Institut für Neutestamentliche Textforschung – Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart ²⁸2013, 388.

28,14-ben szereplő וְנִבְרַכְוּ vokalizációja némiképp eltérő.) Az ἐνευλογηθήσονται előfordul ugyan még a Septuagintában, de eltérő formák fordítására (1Móz 22,18 – וְנִבְרַכְוּ; 26,4 – וְהִתְבְּרַכְוּ; 28,14 – וְנִבְרַכְוּ).

Vajon miért fordítja a ἐνευλογηθήσονται kifejezéssel fordítja a Septuaginta a וְנִבְרַכְוּ héber szót? 267 esetben a בָּרַךְ megfelelője az ἐυλογέω, nem pedig ἐνευλογέω, amelyet Pál is átvesz. A legfontosabb azonban az ἐνευλογηθήσονται fordítás mögötti gondolat. A héber nifal megjelölője itt az ind. fut. pass. Természetesen ennek az értelmezésnek hosszú története van, és erre a megfeleltetésre végleges magyarázat még nem született.²⁴ Bizonytalanság leginkább a וְנִבְרַכְוּ nifal jelentése kapcsán merül fel. A Septuagintában is megtalálható passzív értelmezés arra utal, hogy Ábrahamban a népek „meg lesznek áldva”. A nifal másik értelmezése szerint javasolt reflexív jelentés lényege, hogy a népek „magukat áldják meg”. A harmadik receptív megoldás pedig arról szólna, hogy a népek „áldást találnak”. Van, aki Ábrahamban látja az áldás forrását, amely mások életében fejti ki hatását, sőt az együttes jelentés kérdése is felvetődik.²⁵ Valójában az értelmezés egyszerű: a וְנִבְרַכְוּ azt fejezi ki, hogy Ábrám (később Ábrahám) JHVH eszközeként nem csupán áldani fogja a nemzetségeket, népeket, hanem az áldás tárgya is. Tehát amikor útnak indul JHVH parancsának engedelmeskedve, JHVH munkája nyomán életében meghatározó lesz az áldás, és ő ezért lehet majd áldások forrása mások számára. A nif. mediopass. nyomán a Septuaginta mindennél bizonyosabbnak értékeli JHVH cselekedeteit, amelyek Ábrahám életére áldás formájában mindennél nagyobb erővel hatnak majd (ind. fut. pass.). Pál átélte az áldást, és ezt ő kegyelemként élte meg. Számára egyértelmű, hogy ez a kegyelem adatik a

²⁴ Lásd Sonek, K.: Reading Gen 12:3 with Hans W. Frei: Some Implications for Historical Criticism. In: *Revue Biblique* 119 (2012), 5–19, 15: “The well-known problem concerning the meaning of the form וְנִבְרַכְוּ has a long history and has not yet been satisfactorily solved (...) If we follow the LXX, the Vulgate, and the NT (see e.g. Gal 3:8), we should translate this verbal form in a passive sense: ‘they will be blessed.’”

²⁵ Vö. Sonek: i. m. 15–16: “they will be blessed”, “they will bless themselves”, “they are to find blessing”, “eine objektiv in Abraham vorhandene Segenskraft (...) die an anderen wirksam wird”, “multiplicity of meaning”.

pogányoknak is. De nekik is válaszolniuk kell Isten életükben végzett munkájára, és ez a válasz nem mellékes, sőt a jövőre nézve meghatározó jelentőségű.²⁶

A Gal 3,8-ban Pál az 1Móz 12,3 és 1Móz 18,18 szavait idézve tudatosan tér el az idézett szövegtől. Számára Ábrahám példa, paradigma, mert Pálnak a múlt tanúsítja a gyakorlatban Ábrahámon keresztül a neki hirdetett evangéliumot, Isten szavai szerint, hogy tudniillik „általad nyer áldást a föld minden népe”. Amikor ezt idézi, akkor az idézetet Pál az 1Móz 12,3-mal kezdi: ἐνευλογηθήσονται ἐν σοί. A Gal 3,8 második fele viszont már 1Móz 18,18-ból való: πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

Amint látjuk, Pál számára fontos a szövegekből Isten személyesebb megszólítása, és talán ebből következik majd az is, ami küldetésének tartalma: a pogányok megszólítása. Van is, aki a πάντα τὰ ἔθνη kifejezést eleve úgy fordítja, hogy a pogányokra gondol.²⁷ Azokra, akikkel kapcsolatban az Ószövetség is gyakran használja a ἔθνη szót.²⁸ Nem véletlen az, hogy ezt a szót a Septuaginta is legtöbbször az ἔθνος görög szóval fordítja (mintegy 502-szer, s csak 12-szer a λαός kifejezéssel). Mintha Károli is fontosnak tartotta volna ezt az értelmezést, amikor így fordít: „Meg áldatnac, vgy mond, te benned minden pogányoc.” Sőt Károli arra is odafigyel, hogy ugyanúgy kihagyja a τῆς γῆς kifejezést, mint a Gal 3,8 görög szövege.²⁹ Ezt nem minden fordítás követi, a legújabbak sem: „Általad nyer áldást a föld minden népe” (RÚF). Pedig Pál koncepciójának sokkal jobban megfelel egyrészt a pogányok említése átfogó értelemben, hiszen a πάντα pontosan kifejezi a teljességet, hangsúlyozva a hozzá tartozó főnév minden egyes alkotóelemét.³⁰ Másrészt a

²⁶ Cartledge, T. W.: *Sessions with Genesis: The Story Begins*. Smyth & Helwys Publishing, Macon 2012, 52–53: “This was not an unconditional promise, though, but a potential one. Those who recognized Abram as the servant of God and the source of blessing would experience blessings through him. In contrast, those who opposed Abram were also opposing the work of God, and they would experience the cursing that accompanies such rebellion (...) In von Rad’s view, the blessing is not so much through the promises to Abraham, but through the new channel of response to the God who promises.”

²⁷ Brunk: i. m. 91: “All the Gentiles”.

²⁸ Vö. HALOT: „often the pagan peoples as opposed to Israel Ex 34,24 Lv 18,24; the ‘heathen’ Ezk 5,6–8 Ps 44,3 79,1.10 Lam 1,3 2,9”.

²⁹ SZENT BIBLIA, 2283.

³⁰ Vö. BDAG: πᾶς “1. pert. to totality with focus on its individual components, *each, every, any* (...) in the sing. emphasizing the individual members of the class denoted by the noun *every, each, any*, scarcely different in mng. fr. the pl. ‘all’ Mt 3:10”.

lehető legtömörebben oldja meg az üzenet közlését (hiszen a τῆς γῆς nem hoz új információt). Éppen így Máté is arról beszél, hogy minden (πάν) fa, amely nem terem jó gyümölcsöt, kivágatik, és tűzre vettetik (Mt 3,10). Ha egyszer a „minden” a teljességet írja körül, miért kellene ezt még pontosítani? Önmagában a πάντα τὰ ἔθνη kifejezés 108-szor fordul elő a Bibliában. Sőt a πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς forma is előfordul 7-szer.³¹ Tehát Pál bármelyik mellett dönthetett volna. A jelenlegi forma a tudatos szövegválasztást tanúsítja.

Az utolsó szempont a הַתְּפִשְׁתִּימ heber szó ἔθνος-ként való átültetése. Azáltal, hogy a הַתְּפִשְׁתִּימ inkább a vér szerinti kapcsolatot hangsúlyozza, sokkal szűkebb értelmű, mint az ἔθνος.³² Amikor Pál az ἔθνος mellett dönt, nagyobb összefüggésekben gondolkodik. Ezért nem idézi tovább az 1Móz 12,3 Septuaginta szövegében található φυλή-t. Pál pontosan ebben a szűkebb értelemben, vér szerinti összetartozást jelölve beszél saját származásáról: én is izráelita vagyok, Ábrahám utódai közül, Benjámin törzseből (φυλῆς Βενιαμίν – Róm 11,1). Az ἔθνος kifejezéssel még a látszatát is szeretné elkerülni annak, hogy küldetéséről szűkebb értelemben gondolkodik, mert ő a pogányokat akarja megszólítani, akikhez küldetett.³³ Ezért folytatja az 1Móz 12,3-ból vett idézetet az 1Móz 18,18-ból vett ἔθνος szóval. Maga az Úr nevezi őt választott eszközének, akinek az a feladata, hogy az ő nevét népek (ἔθνων – ApCsel 9,15), a királyok és Izrael fiai előtt hirdesse. Károli természetesen itt is pogányokat említ, amely jobban kifejezi Pál küldetésének lényegét. Mert hát ő a pogányok apostolaként (ἐγὼ ἔθνων ἀπόστολος – Róm 11,13) tulajdonképpen azért megy a pogányokhoz, hogy az övéit, akikhez test szerint tartozik, feltékeny nyé tegye, és így némelyeket megmenten (Róm 11,14).³⁴

Ennek az üzenetnek a megfogalmazásában játszik fontos szerepet a Gal 3,8, amelynek szövegét tudatosan formálta meg a levél szerzője az 1Móz 12,3 és 18,18 Septuagintából vett idézeteivel, minden részletre kiterjedően.

³¹ 1Móz 18,18; 22,18; 26,4; 5Móz 28,10; Józs 4,24; Zak 12,3; Dán 7,14.

³² Vö. HALOT: הַתְּפִשְׁתִּימ “1. extended family, clan (group in which the sense of blood relationship is still felt”.

³³ Vö. BDAG: φυλή “1. a subgroup of a nation characterized by a distinctive blood line, *tribe*, of the 12 tribes of Israel”.

³⁴ Lásd Greathouse, W. M.: *Romans*. Nazarene Publishing House, Kansas City 1975, 167: “By going to the Gentiles with the gospel and furnishing their table with the riches of God’s grace, Paul hopes that he may somehow ‘make ... [his] fellow Jews jealous, and thus save some of them...’”.